

מתקיף לה רב נחמן בר יצחק: ואימא כבן שנה, שמלוכלך בטיט ובצואה, שהיה עניו מאד ולא הקפיד על כבודו, כדכתיב "אם לא שויתי ודוממתי נפשי כגמול עלי אמר" [תוספות ישנים]?

אחויאו ליה הראו לו לרב נחמן בר יצחק משמים, פיוטא בחלמיה, מלאכי פחד הבהילוהו בחלומו, על שלא דיבר בלשון נקיה כלפי שאול.

אמר רב נחמן בר יצחק: נענית לך, דברתי נגדכם יותר מן הראוי עצמות שאול בן קיש! (17)

הדר חזא שוב ראה פיוטא בחלמיה, משום שעדיין לא כיבדו כראוי כדלהלן.

חזר ואמר: נענית לך עצמות שאול בן קיש מלך ישראל!

אמר רב יהודה אמר שמואל: מפני מה לא נמשכה מלכות בית שאול לאורך ימים?

מפני שלא היה בו שום דופי ביחוס משפחתו, ויש חשש שמא יתגאו המלכים מזרעו, על ישראל.

אבל דוד, היה בו דופי משפחה, שבא מרות המואביה.

דאמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יהוצדק: אין מעמידין פרנס על הציבור אלא אם כן קופה של שרצים, ביחוס משפחתו, תלויה לו מאחוריו. כדי שאם תזוח דעתו עליו להתגאות, אומרין לו: חזור לאחוריד! הסתובב וראה מה תלוי מאחוריד.

אמר רב יהודה אמר רב: מפני מה נענש שאול, שנכשל בעוון שבגללו ניטלה ממנו המלכות?

מפני שמחל על כבודו (18) בתחילת מלכותו, ובכך גילה על עצמו שאינו ראוי למלוך.

שנאמר "ובני בליעל אמרו: מה יושיענו זה, ויבזוהו, ולא הביאו לו מנחה [כשנבחר למלך]. ויהי כמחריש".

וכתיב "ויעל נחש העמוני, ויחן על יבש גלעד". ובהמשך נאמר, כי לאחר שניצח שאול את נחש העמוני בעקשו בני ישראל להמית את האנשים בני בליעל שאמרו בלשון תמיהה "וכי שאול ימלוך עלינו?". ושאל אמר "לא יומת איש ביום הזה".

ואמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יהוצדק: כל תלמיד חכם שאינו נוקם נקמתו, ^{כג-א} ונוטר איבה בלבו כנחש (1) — אינו תלמיד חכם.

ומקשינן: והכתיב "לא תקום ולא תטור"?

17. נקט עצמות, משום דלכאורה היה בו בשאול קנאה, ולכן דרף את דוד. ואמרו כל מי שיש בידו קנאה עצמותו נרקבין. לכן אמר, נענית לך עצמות. דכמו שנקבר בעצמות, כן הן עדיין קיימין ולא נרקבו. מהרש"א.

18. ואמרינן בקידושין [לב ב] שמלך שמחל על

כבודו אין כבודו מחול וגם אסור לו למחול על כבודו שהוא כבוד המקום. מהרש"א.

1. הדמיון לנחש שכתוב בו "הוא יסופך ראש ואתה תשופנו עקב" דהיינו שהוא יסופך במקום עיקר חיותך ואתה לא תשופנו רק בעקב המקום היותר שפל, כך צריך להיות נקימה ונטירה של

והתניא: הנעלבין ואינן עולבין, השומעין הרפתן ואינן משיבין, העושיין מצוות מאהבה, ושמוחין ביסורין — עליהן הכתוב אומר "ואוהביו, כצאת השמש בגבורתו"!?

ומשנינן: לעולם דנקיט ליה בליביה. שאמנם תלמיד חכם עצמו אין לו לנקום במי שפגע בו, אבל מותר לו לשמור את הדבר בלבו. ואם בא אדם אחר לנקום נקמתו, ישתוק ולא ימחה בעדו.⁽³⁾

ומקשינן: והאמר רבא: כל המעביר על מדותיו מעבירין לו על כל פשעיו משמע שהוא צריך להשכיח הדבר לגמרי מלבו?

ומתריצין: הא דרבא, היינו דמפייסו ליה. כשהפוגעין בו מבקשין ממנו מחילה, ומפייסו. והוא מעביר על מדותיו, ומוחל. אבל כשלא מבקשין ממנו מחילה עליו לקום ולטור כנחש.

שנינו במשנה: ומה הן מוציאין אחת או שתיים.

והוינן בה: השתא שתיים אצבעות מוציאין, בי לחשוש לרמאות — אחת מיבעיא שמותר להוציא, שבודאי לא יבואו לידי רמאות?

ומתריצין: אמר רב הסדא: לא קשיא:

ומשנינן: ההוא, בממון הוא דכתיב. כשפגעו בו בממון. אבל אם פגעו בגופו, כגון שהכוהו או ביזוהו — מותר לו לקום ונטור.⁽²⁾

דתניא: איזו היא נקימה, ואיזו היא נטירה? נקימה — אמר לו: השאילני מנלך! אמר לו: לאו. לא אשאילך.

למחר, אמר לו הוא בעל המגל: השאילני קרדומך! אמר לו: איני משאילך, בדרך שלא השאלתני!

זו היא נקימה.

ואיזו היא נטירה?

אמר לו: השאילני קרדומך! אמר ליה: לא!

למחר אמר לו: השאילני חלוקך! אמר לו הילך! איני כמותך שלא השאלתני!

זו היא נטירה שהדבר שמור בלבו ולא הסיחו מדעתו [רש"י].

ומקשינן: וכי על צערא דגופא לא? וכי אין אסור לקום ולטור על צער או על דבר אחר שאינו של ממון?

ת"ח שגם אם עשה אדם כנגדו דבר גדול לא ינקום בו רק בדבר קטן. וזה הביאור שכל ת"ח שאינו נוקם ונטור כנחש דהיינו או שאינו נוקם כלל או שנוקם בדבר גדול אינו ת"ח שהיה לו ללמוד ממעשה הנחש. מהרש"א.

2. הטעם משום דקרא דלא תקום ולא תטור כתוב בסמוך לשאר לאוין שבממון, פעולת

שכיר, עושק, גזל. יראים מ' קצ"ז.

מדברי הרמב"ם והחינוך משמע דלאו דלא תקום ולא תטור נאמר גם בצער הגוף. וכתב החפץ חיים דהם סוברים דתירוק זה של הגמרא נדחה למסקנת הגמרא. עיי"ש בפתיחה לחפץ חיים לאוין אות ח. ט.

3. כ"כ רש"י. והריטב"א מפרש שאינו עושה

כאן כבריא, כהן בריא לא יוציא רק אצבע אחת.

מפני הרמאים שעלולים להוציא אצבע נוסף על הגודל כדי לימנות כשתים.

כאן בחולה, כהן חולה שאינו שולט היטב באצבעותיו וכשמוציא אחת יוצאת גם חבירתה עמה, מותר לו להוציא שתים.⁽⁴⁾

ואם הוציא שלישי בנוסף על האצבע מונין לו.

אבל אם הוציא גודל אין מונין לו.

והתניא: [בניחותא]: אחת מוציאין. שתים אין מוציאין. כמה דברים אמורים שאין מוציאין שתים, כבריא. אבל בחולה אפילו שתים מוציאין.

ולא עוד, אלא שלוקח על כך מן הממונה בפקיע מהממונה על רצועות המלקות.

והיחידין [כינוי לחולים, לפי שהם שוככים כבידוד] מוציאין שתים.⁽⁵⁾

וקא סלקא דעתין דבהוציא שלישי מונין לו שתים, וקשיא אברייתא דלעיל דקתני דמונין לו אחת בלבד?

ואין מונין להן אלא אחת שתי האצבעות נמנין כאחת בלבד.

ומתרצינן: מאי "מונין לו" דקתני בהוציא שלישי? נמי, אחת בלבד.

ומקשינן: וכי אין מונין לו אלא אחת בלבד?

שאף שעשה שלא כדין, מכל מקום אין מוציאין אותו מהמנין לפי שהוא אינו רמאי שהרי אינו יכול להרחיק אצבע זו מזו עד שיראה כשני בני אדם, אבל בהוציא גודל אין מונין אותו כלל אלא מוציאין אותו מהמנין.

והתניא: אין מוציאין:

ומבארינן: מאי "פקיע"?

לא שלישי האצבע השלישית [האמצעית], שלא יוסיף בנוסף על האצבע [וכמבואר לקמן].

אמר רב: מדרא.

ולא גודל אפילו לבדו [רש"ש].

ימנה אלא אחד.

ועוד פירש שהחולה אינו יכול להרחיק אצבע זו מזו עד שיראה כשנים.

נקמה אלא מניח עלבוננו למקום.

והמהרש"א מפרש שאמנם אינו משיב על אתר אבל שומר בלבו לנקום בו אח"כ.

5. כ"כ רש"י. ואע"ג שכבר שנתה הברייתא דין החולין. כאן מדובר בחולה שיכול להוציא אצבע אחת אלא לפי שהוא יושב לבדו אין לחשוש לרמאות שיטעו לחושבו כשנים. רש"ש.

ובגבורת ארי כתב דקמ"ל שהחולה שהתירו לו להוציא שתים ישב יחידי ולא יתערב עם הבריאים כדי שלא יבאו גם הם להוציא שתים.

4. רש"י. והמאירי מפרש שבברייתא יש לחשוש שמה כשיראה שהמנין עומד להסתיים אצל הכהן שלאחריו יוציא שתים ולאחר שהממונה ימנה אחת מהן יכניס אותה וישאיר רק את השניה כדי שהמנין יסתיים בו. אבל בחולה אינו יכול להוציא אצבע אחת ולכופף את השניה ואם ישאיר שתיהם ירגיש הממונה ששתיהן שלו ולא

מאי "מדרא"?

אמר רב פפא: מטרקא דטייעי. רצועה שהישמעאלים משתמשים בה כשוט לסוסים, דפסיק רישיה. שמתפצלת בראשה לרצועות דקות כדי שירגיש בה הסוס יותר ["פקיע" מלשון פיסוק וסדקים. כדלהלן: מבלאי מכנסי כהנים מפקיעין דהיינו קורעין].

אמר אבוי: מריש, בתחלה הוה אמינא, הא דתנן במסכת שקלים: בן ביבאי שם איש, היה ממונה במקדש על הפקיע — אמינא, סברתי, דהיינו פתילתא. כדתנן: מבלאי מכנסי הכהנים ממכנסייהם הבלואים, ומהמיינהו מאבנטיהם הישנים, מהן היו מפקיעין עושין פתילות. ובהן היו מרליקין את המנורות בשמחת בית השואבה במקדש.

אבל, כיון דשמענא להא דתניא: ולא ערד אלא שלוקה מן הממונה בפקיע — אמינא: מאי פקיע? — נגדא, רצועות מלקות.

שנינו במשנה: מעשה שהיו שניהן שוין ורצין ועולין בכבש.

תנו רבנן: מעשה בשני כהנים שהיו שניהן שוין ורצין ועולין בכבש. קדם אחד מהן לתוך ארבע אמות של חבירו, הגיע ראשון לתוך ארבע אמות הסמוכות למזבח, וזכה בתרומת הדשן.⁽⁶⁾

נטל השני סכין ותקע לו בלבו של הראשון.

עמד רבי צדוק על מעלות האולם⁽⁷⁾ ואמר: אחינו בית ישראל, שמעו!

הרי הוא אומר בפרשת עגלה ערופה: "כי ימצא חלל בארמה ויצאו זקניך ושופטיך" למדוד איזו היא העיר הקרובה אל החלל, ועליה להביא עגלה ערופה.

אנו, על מי להביא עגלה ערופה, מי הוא החייב להביא עגלה ערופה — על העיר, האם תושבי העיר, או על העזרות? או האם הכהנים שומרי העזרה?!

געו צעקו כל העם בכביה.

בא אביו של תינוק, הכהן שנהרג, ומצאו כשהוא עדיין מפרפר.

אמר להם: הרי הוא כפרתכם! מיתתו היא שתכפר עליכם, אך ועדיין בני מפרפר, ולא נטמאה סכין! ומהרו ליטול הסכין מלבו, טרם שימות, ותיטמא הסכין בטומאת מת [ריטב"א].

ללמדך: שקשה עליהם טהרת כלים יותר משפיכות דמים!

וכן הוא אומר: "וגם דם נקי שפך מנשה הרבה מאד עד אשר מלא את ירושלים פה לפה" [משער לשער].⁽⁸⁾

הרי ששפיכות דמים היתה קלה בעיניהם.

6. מנחת ביכורים על התוספתא.

7. אין הכוונה למעלות שבין האולם למזבח ולא מסתבר שיעמוד שם להכריז דבריו. אלא האולמות שהיו בהר הבית שבנה הורדוס שם הרבה אולמות. רש"י וריטב"א.

8. לכאורה מאי מיתתי ראיא ממנשה שהיה בבית ראשון להאי עובדא שהיה בבית שני בדורו של רבי צדוק, והרי אמרו שבית ראשון חרב מפני שלש עבירות ואחד מהם שפיכות דמים ואילו בית שני חרב מפני שנאת חנם. וי"ל דמ"מ מהא

שנינו בברייתא: עמד רבי צדוק על מעלות האולם, ואמר: אחינו בית ישראל שמעו. הרי הוא אומר כי ימצא חלל באדמה. אנו על מי להביא: על העיר או על העזרות.

והוינן בה: וכי ירושלים בת אתווי עגלה ערופה היא?

הרי ירושלים אינה מביאה כלל עגלה ערופה על הרוג שנמצא סביבות העיר. כי:

והתניא: עשרה דברים נאמרו בירושלים. וזו, אחת מהן:

אינה מביאה עגלה ערופה. דכתיב "כי ימצא כג-ב

חלל באדמה אשר ה' אלהיך נותן לך לרשתה". וירושלים אינה נקראת ירושה משום שלא נתחלקה לשבטים.

ועוד קשה: הא "לא נודע מי הכהו" כתיב, והא כאן הרי נודע מי הכהו!

ומתצינן: רבי צדוק לא נתכוין לעגלה ערופה ממש אלא אמר כן כדי להרבות בבכיה⁽¹⁾.

שנינו בברייתא: בא אביו של תינוק ומצאו כשהוא מפרפר. אמר הרי הוא כפרתכם, ועדיין בני קיים. ללמדך, שקשה עליהם טהרת כלים יותר משיכות דמים.

איבעיא להו: שפיכות דמים הוא דול נעשה

והוינן בה: הי מעשה קדימאיזו מעשה קדם, האם של המשנה, שנשברה רגלו של הכהן, או של הברייתא, שנהרג הכהן?

אילימא הא מעשה דשפיכות דמים קדם, תיקשי:

השתא אשפיכות דמים לא תקינו פייסא, שהרי גם לאחר מעשה זה המשיכו לרוץ על המזבח עד שנשברה רגלו של הכהן — וכי אנשברה רגלו בלבד תקינו פייס!?

אלא, שמא תאמר, מעשה דנשברה רגלו קדים.

אם כן, תיקשי: וכיון דכבר תקינו פייסא מחמת שנשברה רגלו, אם כן, ענין ארבע אמות, ומעשה שקדם אחד בארבע אמות, ואירעה שפיכות דמים — מאי עבידתיהו?! כיצד אירע הדבר, והרי כבר היה פייס?

ומתצינן: אלא לעולם מעשה דשפיכות דמים קדים.

ומעיקרא סבור אקראי בעלמא הוא ואין לחשוש שמא יקרה שוב.

כיון דחזי דאפילו ממילא, גם שלא באקראי, אתו לידי סכנה במעשה דשפירת הרגל — תקינו אז רבנן פייסא.

והמהרש"א מפרש דמהאי טעמא גופא שאין מביאין עגלה ערופה בירושלים הרבה בבכיה שאם היו מביאין עגלה ערופה היה מתכפר להם דכך אבל עתה במה יתכפר הדם. וזה מה שאמר להם אביו של התינוק שכיון שאי אפשר להתכפר בעגלה ערופה הרי הוא כפרתכם.

ראיה דכיון דמצינו מפורש שהיה שפיכות דמים קל בבית ראשון ה"נ בבית שני היה קל קצת. מהרש"א.

1. שהיה מרבה בכיה ע"י דבריו דכיון שעל ספק חלל הנמצא בכל מקום הקפידה תורה כל כך כ"ש על ודאי חלל ובתוך המקדש. ריטב"א.